

Magyar Miklós

Hol van már a tavalyi hó?

A címben szereplő szállóige François Villon *Nagy Testamentumában* szereplő *Ballade des dames du temps jadis* (Ballada a hajdani idők dámáiról) című ballada refrénje. A vers az „ubi sunt” latin nyelvű toposzra – jelentése: ’hol vannak’ – épül. A toposz négy elem-ből áll. Az első a megszólítás: „*Dictes moy*” (Mondd). A második a kérdés: „*ou, n’en quel pays/Est*” (Mondd, hol is van, mely földön is) A harmadik azon személyek felsorolása, akikre a kérdések vonatkoznak: „*Flora la belle Romaine*”, (Flóra, a szép római dáma). A negyedik elem a feltett kérdésekre adott válasz. Villon versében ez a refrén kérdőmondat formájában: „*Mais où sont les neiges d’antan?*” (De hol van már a tavalyi hó?). Azaz eltűntek, nincsenek már, ahogyan a hó elolvadt.

A *Ballada a hajdani idők dámáiról* című versben Villon tizenkét híres nőre kérdez az ubi sunt szabályai szerint. Az első versszakban ókori hírességeket idéz meg: Flórát, aki a római mitológiában a virágok és a tavasz istennője, Archippiadát, Athén legszebb nőjét, Szophoklész szeretőjét. Thaiszt, a híres görög hetérát, Ekhót, aki a görög mitológiában a visszhang nimfája. A második és a harmadik versszakban a középkor hölgyei szerepelnek. Héloïse d’Argenteuil, aki Pierre Abélard skolasztikus filozófus és költő tanítványa és szerelme volt. A „királyné” a parázna burgundiai Margit, aki a legenda szerint minden szeretőjét zsákba varratva a Szajnába dobatta, így Buridánt is. Az utolsó versszak asszonyai: Blanche (Blanka) királynő, Szent Lajos király lánya. Nagylábú Berta vagy Magyarországi Berta Kis Pipin felesége volt. Beatrice Dante örök szerelme, akit többek között az *Isteni színjátékban* örökíti meg. Alizs III. (Együgyű) Károly anyja. Mayne úrnője (Haremburgis) Ermengarde maine-i grófnő, Fulkó jeruzsálemi király felesége. Johanna Jeanne d’Arc az „Orléans-i szűz”, akit az angolok tizenkilenc éves korában máglyán megégettek.

Ballada a hajdani idők dámáiról

*Mondd, hol is van, mely földön is
Flóra, a szép római dáma?
Archippiada és Thais,
hol az ő édes nénje-ágya?
S folyón, tavon ha kél a lárma,
szólal, de hol is van Echó?
Embernek túlszép volt az árva...
De hol van a tavalyi hó?*

*Hol van a tudós Helois,
ki miatt herélt voltát bánta
Esbaillart Péter s Sainct Denys
rendjében is szerelmét szánta?*

S a királyné, ki Buridant a
Szajnába volt parancsoló!
Hogy zsákba kössék, úgy kívánta...
De hol van a tavalyi hó!

A maine-i Harembourges, Alisz,
Nagylábu Berta, Beatrix, Blanka -
liljom színű volt maga is, -
Szűzanyám, hol van szirénhangja?
S akit az angolok Rouenba'
megégetének, ő, a jó,
a lorraine-vidéki Johanna?
De hol van a tavalyi hó!
Ajánlás

Herceg, hogy hol vannak, hétszámra
ezidén firtatni se jó,
nehogy a nóta újra járja:
de hol van a tavalyi hó!

(József Attila fordítása)

Paul Verhuyck, a leideni egyetem oktatója, író, neves középkor-kutató Villon *Nagy Testamentuma* kiadásának ötszázadik évfordulójára rendezett tudományos ülészakon *Villon et les neiges d'antan* (Villon és a tavalyi hó) címmel előadást tartott, amelyben egy eredeti, ám erősen megkérdőjelezhető hipotézist vázolt fel a költő híressé vált refrénjéről: „*Mais où sont les neiges d'antan?*” (De hol van a tavalyi hó?). A konferencia előadásainak szövegei nyomtatott formában is megjelentek 1993-ban.¹

Kiindulásként a szerző Herman Pleij *De sneeuwpoppen van 1511. Stadscultuur in de late middeleeuwen* (Hószobrok 1511-ből. Városi kultúra a középkor végén) című könyve alapján leírja, hogy az 1551-es év Brüsszelben rendkívül kemény volt, és a város lakói igazi hószobrokat faragtak a megfagyott hóból. Az ábrázolt személyek a görög–latin mitológia, a *Biblia* és a népi kultúra alakjai voltak. A továbbiakban kifejti, hogy a hó ünnepét először Tournai-ban ünnepelték meg 1422-ben. Tizenkét évvel később Arrasból jegyezték fel nagyszámú hószobrot, amelyek között látható volt „a Nagy Szűz”, Jeanne d’Arc szobra katonák gyűrűjében. A hószobrok történetét a további századokon át is felidézi a szerző, ám számunkra csak a középkoriaknak van jelentőségük.

A ballada keletkezésének idejét Paul Verhuyck 1457 telére teszi, amely rendkívül hideg volt, október 11-től február végéig tartottak a kemény fagyok. Franciaország valamennyi folyója befagyott, és lovas szekerekkel lehetett átkelni még a Szajnán is. A tanulmány szerzője megjegyzi, hogy mivel Villon ebben az évben nem volt Párizsban, nincs annak jelentősége, hogy rendeztek-e ott ekkor téli ünnepségeket: „*Villon egy vidéki város hóünnepét írhatta le és azt sem tudjuk, hol (...) Angers, Blois, Bourges, Rennes, Saint-Maixent? Vagy Brüsszel, mint azt Rabelais sugallja, Brüsszel, ahol a jég-szobrok hagyománya bizonyított.*” Verhuyck egy lábjegyzetben – bár kérdőjelekkel – megerősíti a rabelais-i hivatkozást. Azt is hozzáteszi, hogy mivel Rabelais egy nagy misztifikátor volt, nehéz hitelt adni szavainak, de a mai napig sem igazolni, sem cáfolni nem tudták Rabelais Villonról írt történeteit. Verhuyck

¹ Villon hier et aujourd'hui. Actes du Colloque pour le cinq-centième anniversaire de l'impression du Testament de Villon, 15–17 décembre 1989. Réunis et publiés par Jean Dérens, Jean Dufournet et Michael Freeman, 1993, 177–189. Paul Verhuyck cikkét az alábbi forrásból idézem: <http://www.kisling.nl/paulverhuyck/DamesNeiges2004.pdf>.

megjelöli azokat a részeket *Rabelais Pantagruel*jében, ahol arról olvashatunk, hogy Villon „öreg napjaiban” Saint-Maixent-en-Poitou-ban talált menedéket. Valójában Rabelais arról is ír, hogy Villon száműzetése után V. Eduárd király uralkodása idején Angliába menekül. (Az író téved. VI. Eduárd volt akkor Anglia királya.) Rabelais nem csupán a királyokat keverte össze, de magát a történetet is egy, a 13. század óta keringő anekdotából vehette, ami nem Villonról, hanem egy másik diákról szólt, aki, miután száműzték Párizsból, Angliába menekült.

Mindez ellentmond az irodalomtörténészek által leírtaknak, miszerint Villon 1463. január 8-án elhagyta Párizst, és ettől a naptól semmit sem tudunk róla. A dolog előzménye, hogy egy verekedés következtében immár sokadszor börtönbe vetik a költőt, „felakasztásra és megfojtásra” ítélik. 1463. január 5-én Villon fellebbezése meghallgatásra talál, és a bíróság legfelső fokon semmisnek nyilvánítja az ítéletet, ám tíz évre kitiltja Párizs városából.

Rabelais Villonról szóló fabulációit szinte valamennyi Villon-kutató megemlíti, ám egyikük sem ad nekik hitelt.² Azt gondolom, Rabelais története Villonról nem hitelesebb, mint az, hogy a *Gargantua* XVII. fejezetében a hős a Notre Dame katedrális tornyából vizeletével elárasztotta Párizst, ezzel „a nők és gyerekeken kívül” 260.418 ember halálát okozta.

A legvalószínűbbek azok a feltételezések, hogy a költő Párizsból való távozása után rövidesen meghal rossz egészségi állapota vagy valamilyen halálos kimenetelű verekedése miatt. Ezt a verziót támasztja alá az a tény is, hogy 1463 után egyetlen verse sem maradt fenn.³

Visszatérve Paul Verhuyck hipotézisére, miszerint Villon Brüsszelben láthatott hősobrokat, a valóság az, hogy a költő soha nem járt Brüsszelben de Arrasban sem. Csak a Párizstól délre és nyugatra tett utazásainak vannak nyomai. Idézzük fel a költő tartózkodási helyeit.

1456 végén Villon társaival kirabolja a Navarrai Kollégiumot, ezért Angers-ba menekül. Ő maga a *Kis Testamentumban* szerelmi csalódását nevezi meg okként:

*Hogy e veszélyt elhárítsam,
A legjobb lesz, ha meglépek.
Agyó! Angers-ba visz utam:
Mivel kegyét nem nyerném meg,
Nincs más hátra: el kell menjek.*

(Süpek Ottó fordítása)

1455. június 5-én, Úrnapján egy verekedés során Villon megöl egy papot. 1456 végén elhagyja Párizst és hét hónapig vissza sem tér oda. Nyugat felé veszi útját. 1457 decemberében vagy 1458 januárjában eljut Blois városáig. Ennek is van nyoma költészetében. Charles d’Orléans versenyfelhívására, annak udvarában írta a *Villon éneke a Blois-ban hirdetett költői versenyre* című verset, amellyel megnyerte a pályázatot. Villon Moulins-ben is tartózkodott. Ennek előzménye, hogy Charles d’Orléans – jóllehet elismerte és csodálta Villon tehetségét – nem tartotta maga mellett sokáig. A pártfogó nélkül maradt Villon II. János Bourbon hercegnél keres támogatást. A herceg Charles d’Orléans-nal ellentétben fiatal, alig idősebb Villonnál. Jól ismeri a költő előző pártfogóját, és maga is kedveli és

2 Vö.: Sophie Cassagnes-Brouquet: „*De moi, pauvre, je veux parler*”. *Vie et mort de François Villon*, Éditions Albin Michel, 2016, 304–310.

3 Vö.: Auguste Longnon: *Œuvres de François Villon*. Éditions La Cité des Livres, Paris, 1933, 42.

műveli a költészetet. Apja 1456-ban bekövetkezett halála után elhatározza, hogy Charles d'Orléans riválisaként udvarába, Moulins-be csábítja a tehetséges költőket. Régebben már kölcsönzött Villonnak hat tallért. A költő emlékezteti a herceget, hogy ő is Bourbon származású, így alattvalójának tekinti magát. A *Levél Bourbon hercegéhez* című versében újabb támogatást kér tőle:

*Én jó uram, tündöklő hírű Herceg,
Liliomos pajzsú, királyi vér!
François Villon, ki munkában gebed meg,
S ki több pofont kapott akárkinél,
Alázatos levélben arra kér:
Adj néki holmi kölcsönt kegyesen!*

(Mészöly Dezső fordítása)

Villon a *Nagy Testamentumban* is megemlékezik Moulins-ről, amit „jó városnak” nevez:

*S ha rajtam mégoly sok csapás volt,
Ha egy vas nélkül tekeregtem:
Mint a két emmausi vándort,
Megvígasztalt az Isten engem,
S intett a Jó Városba mennem,
Mert ő nem gyűlöl semmi mást
A bűnbe tévedt emberekben,
Csupán a megátalkodást.*

(Mészöly Dezső fordítása)

Az 1461-es év nyarán Villont Meung-sur-Loire-ban Orléans püspöke, Thibaud d'Aussigny börtönbe záratta és megkínóztatja. Erről a költő számos említést tesz. Amikor ugyanebben az évben XI. Lajos jóvoltából kiszabadul börtönéből, az *Ének azok ellen, kik a Frank Királyságra fenekednek* című versében az évet is megjelöli:

*Ezt jegyzem négyszáz hatvanegyben,
Midőn királyunk Meung-be jött,
S megkeresett irgalma engem
Rideg börtönfalak mögött,*

(Mészöly Dezső fordítása)

Ám arról, hogy akár Arrasban, akár Brüsszelben járt volna, sem Villon nem tesz említést, sem életrajzaiban nem találjuk nyomát.

A híres tavalyi hó valamennyi kritikus szerint a megállíthatatlanul eltűnő idő metaforája, mondja Verhuyck. Ezzel egyet is ért, ám szerinte ez nem ad magyarázatot arra, miért nem a szalmalángot, az elhervadt virágot vagy az őszi leveleket használja Villon. Ebből a meglehetősen mondvascinált dilemmából Verhuyck arra a következtetésre jut, hogy Villon választása nem véletlen, hanem konkrét oka van annak, hogy a „tavalyi hóra” esett választása. Nevezetesen a költő valódi hősobrokat láthatott a város utcáin: „Villon láthatta a hó-Taiszt a téren, a hó- Héloise-t az utcakereszteződésben, a tizenkét láb magas hó-Flórát az utca sarkán. Ahogyan Arrasban 1434-ben, Villon láthatta a jó lotaringiai, Jeanne d'Arcot a jégmáglyán, gonosz fegyveresek között.”

A szerző eszme-futtatásának konklúziója: „Egyszóval, a *Balladának mindezidáig fel nem tárt optikai és plasztikus vonásai vannak.*” A „*Hol van a tavalyi hó*” természetesen metafizikai kérdés – mondja Verhuyck – ám nem metaforikus, mivel a valóságban gyökerezik. Villon láthatta, akár meg is tapinthatta azokat a hószobrokat, amik aztán elolvadtak, eltűntek: „*Villon nem csupán azt kérdezi, hol vannak az elhunyt hölgyek, hanem azt is, hogy hol vannak a hófigurák.*” Paul Verhuyck még merészebb hipotézise szerint Blanche (Blanka) királynő, Szent Lajos király lánya, akit Villon a szirénekhez hasonlít, és jelentése fehér, utalás lenne a „hókirálynőre”.

Tanulmányában Paul Verhuyck továbbra is szabadjára engedi fantáziáját, amikor Villon másik két balladáját is a téllel hozza kapcsolatba. A *Ballada a hajdani idők dámáiról* triptichont alkot a *La Ballade des seigneurs du temps jadis* (Ének hajdanvaló urakról) és a *La Ballade en vieux langage françois* (Ének eleink beszéde szerint) című balladákkal.

Az *Ének hajdanvaló urakról* című vers refrénje: „*De hős Nagy Károly hova lett?*”. Verhuyck azt a tényt, hogy Nagy Károlyt, a párizsi egyetem védőszentjét a tél közepén, január 28-án ünneplik, úgy értelmezi, hogy a ballada „egy naptári utalást tartalmazhat”, tehát ez lenne a kapocs a triptichon első balladájával. Az erőltetett párhuzam helyett említsük meg, hogy a szakirodalom szerint Villon akkor írta az *Ének hajdanvaló urakról* című verset, amikor 1461-es év nyarán Meung-sur-Loire-ban Orléans püspöke, Thibaud d’Aussigny börtönbe záratta és megkínóztatta. Ekkor jutottak eszébe az elhunyt történelmi személyek.

A harmadik balladát, az *Ének eleink beszéde* szerint címűt oly módon kapcsolja a szerző az elsőhöz, hogy „*a téli szél, ami az olvadás kísérője, elolvasztja, elfújja a hószobrokat.*” Itt is van ennél hitelesebb magyarázat. A vers, akárcsak a megelőző *Ének hajdanvaló urakról*, az elmúlást választja témájaként. Ebben Villon ófrancia nyelven ír a múlt időről. Kikre kérdez ebben a versben? Kik a múlt nagyjai, akiket ‘elsepert a szél’? A fehér palástú pápa, Bizánc császára, a frankok királya. A költő az ajánlásban összegzi az intést:

*Ahány Hertzeg, mind vesztit érzi,
Elpusztul sorban az, ki él.
Mit használ sírni-ríni néki?
Tsak elseper mindent a szél.
(Mészöly Dezső fordítása)*

Paul Verhuyck így fejezi be tanulmányát: „*Villon ott és akkor valóban látott ilyen vagy olyan hófigurát? Erre nem tudnék válaszolni, de mivel a hószobrok léteztek, hinnem kell a legmeggyőzőbb érveknek: a hó szó és magának Villonnak a neve.*” Ezzel a cikk írója maga is bevallja, hogy mindaz, amit hosszasan bizonyítgatott, nem más, mint egy hipotézis. Az általa „a legmeggyőzőbb érveknek” tartottak pedig semmit sem bizonyítanak.

A *Hol van már a tavalyi hó?* Villon nyomán lépten-nyomon feltűnik az irodalomban. Többek között François Rabelais a *Pantagruelben*, Cervantes a *Don Quijotében* idézi Villon híres refrénjét. A Villonra és a tavalyi hóra való megemlékezések közül az egyik legszebb Juhász Gyula Ódon balladája:

*A kocsma pállott, kék ködében
Lócán ül Villon és dalol,
Vesztett láng villog a szemében
S visszás hang kél a húr alól:
„Múlandó minden e vidéken,
Elrohad mind, ki szép, ki jó.
Szeme agát volt, haja ében,*

Most alszik az Úr békéjében,
Fehér sír fekete éjében.
De hol van a tavalyi hó?"
Asztalnak dől a sok borissza,
Az egyik horkol ágy alatt,
Villon a hegy levét kiissza,
Az óra jár, a pillanat szalad.
„Voltam nemes, gavallér, tiszta,
Nem látott éj, se dáridó,
De jaj, az marja, aki bírja,
Oda a jószág, nem tér vissza,
Folt hátán folt a mente, csizma.
De hol van a tavalyi hó? ...
A varjú várja már a koncot
És áll a szégyen fája már.
Oda a csókók, oda a hordók:
Mors Imperator csókja vár.
Voltam gyerek, szomorú, boldog,
Volt kikelet és annyi jó.
Roptam a táncot, a bolondot,
Csókoltam Bertát meg Izoldot,
Most várnak a vörös koboldok,
De hol van a –
De hol van a tavalyi hó?